

LARRAGANENA

PLASENTIA DE BUTRÓN MUSEOKO ETNOGRAFIA TALDEAREN BULETINA
BOLETÍN DEL GRUPO DE ETNOGRAFÍA DEL MUSEO PLASENTIA DE BUTRÓN

nº 1 zkia.

Plentzia

febrero 2018 otsaila

AURKIBIDEA / SUMARIO

Aurkibidea / Sumario.....	1
El calero de La Magdalena (Josu Larrañaga).....	1
Isuskitzako historia, 1. atala (Josune Rotaetxe)	3
Isuskitzako baso historiko-botanikoa (Jesús Serrano).....	5
Gorlizko toponimia nagusia (Patxi Galé)	8
Aportaciones etnográficas sobre Plentzia y las localidades limítrofes en los documentos de la Cofradía de Mareantes del Señor S. Pedro de la Villa de Placentia y Anteiglesias aledañas (1524-1870), 1ª parte (Gonzalo Duo)	11

El calero de La Magdalena

Cerca de la estación del metro de Plentzia, a unos 300 metros, se puede observar una vieja construcción en piedra cuyo pasado para muchos es totalmente desconocido.

Restos del calero de La Magdalena en la actualidad

Taldean parte hartu edota laguntzeko interesa edukiz gero, jar zaitez gurekin harremanetan web gunearren nahiz posta elektronikoaren bitarbez.

etnografia@museoplentzia.org

Si tienes interés en colaborar o formar parte del grupo, ponte en contacto con nosotros a través de la página web o el correo electrónico.

<http://etnoplentzia.com>

Al pasar frente a eso que no parece haber sido una casa al uso... ¡Cuántas veces nos habremos preguntado de qué se trata! Algunos saben, de haber oído a los mayores, que en su día fue un calero. Hoy en día, es conocido por la denominación "El calero", un nombre genérico que para muchos es más que suficiente para etiquetar su paisaje, su geografía. ¿Suficiente? Quizá lo sea para algunos, pero para otros un nombre, una pared, un mínimo indicio... puede ser la punta de un iceberg, algo que lleve a hacernos preguntas y obteniendo respuestas, conocer un poco mejor nuestra historia, nuestras costumbres. Este edificio es tan solo un ejemplo de ello.

Para indagar un poco en los elementos históricos y culturales que configuran nuestro espacio, no suele ser un mal comienzo acudir a nuestros aitites y amamas. Después, se puede recurrir a la documentación escrita: archivos, publicaciones, cartografía, hemerotecas, etc.

Tirando de hemeroteca, podemos leer una crónica que publicó el conocido abogado e hijo natal de la villa de Plentzia Ramón de Echevarrioste Unibaso en *El Noticiero Bilbaíno* del 21 de julio de 1902. En dicha crónica, Echevarrioste da cuenta de la construcción de una fábrica de "cal hidráulica".

EL NOTICIERO BILBAINO

PERIODICO IMPARCIAL Y EL DE MAYOR TIRADA EN ESTA I. VILLA.

Aplaudire el progreso que conoció Plentzia, recordando la llegada del ferrocarril cuatro años antes, "*hoy, el humo de las fábricas, se confunde con el de la locomotora, que ha venido a sustituir a la pesada e incómoda diligencia*".

Señala que Fatrás hermanos y Compañía estaban construyendo dicha fábrica que había de inaugurarse en breve, "*con el nombre de La Magdalena, que es el de la patrona del pueblo*".

Vicente Fatrás fue un comerciante nacido de Arrigorriaga y afincado en Bilbao. Fue, así mismo, concejal republicano-socialista de Bilbao, y más adelante diputado provincial de Bizkaia.

Como es sabido, la materia prima fundamental para la fabricación de cal es la piedra caliza y al parecer en las inmediaciones de la fábrica había sido descubierta una cantera: "*al lado de sus potentes muros, se observan los grandes filones de una extensísima cantera de piedra caliza, comparable por su calidad superior con la mejor piedra de Zumaya, piedra caliza que es la base del negocio y que hasta ahora no ha sido descubierta en Vizcaya*".

Próximos a la fábrica se alzaban dos hornos caleros, para cuya fabricación se empleó piedra arenisca, ya que ese tipo de piedra resiste altas temperaturas: "*Antes de llegar a la fábrica y sobre la misma vía, se hallan sitos dos hornos continuos, cuya camisa está revestida de piedra arenisca de las canteras de Santa Marina de Urduliz, célebre por la imagen que se encuentra en su ermita y por ser de allí la piedra del Castillo de Butrón*".

La propia fábrica se componía de tres pabellones. En el primero, se encontraba la caldera de 60 caballos de fuerza y la máquina de 45 caballos; en el segundo, se encontraban los molinos, sistema Móller, "*que es el sistema más perfecto, por la rapidez y limpieza con que funcionan sobre la caliza quemada en los hornos, contribuyendo poderosamente estas dos condiciones en la calidad del producto*". El tercer pabellón, por último, se destinaba a depositar las mercancías, "*de donde se cargarán éstas directamente al vagón por medio de una vertedera colocada al lado de la vía*".

Por lo tanto, Plentzia ya en 1902 resultaba una buena ubicación incluso para instalar fábricas, tanto por sus comunicaciones (ferrocarril) como por su materia prima (piedra caliza). Además, la fábrica de cal hidráulica fue en su día una gran noticia para la villa de Plentzia ya que permitía el sostenimiento de 25 familias.

Josu Larrañaga Arrieta

Isuskitzako historia (1 atala)

Gure “Isukitze”, bertokoek esaten diogun legez, herri baso moduan jaso zuen Plentziak 1299an hiri gutuna eman zitzainean. Hiribilduaren eta inguruko egur hornikuntzarako ezinbestekoa zen, izan ere. Plentziarrek Isuskitzako egurra erabiltzen zuten etxeak berotzeko eta labeak hornitzeko; horrela ere herriko errementariek eta gainerako artisauak euren lana egiteko. Han egiten zuten egur-ikatza ere, herriko aberatsen berogailuetarako. Handik hornitzen zituzten egurrez Butroiko ola boteretsuak, Palados eta Arbinako portuetatik, hain zuzen ere. Hara eramatzen ziren bertako eta ingurueta abereak bazkalekuak, ezkurak eta oteak aprobetatzeko. Baino Plentziako eguneroko bizitzan Isuskitzako egurraren beharra ezinbestekoa bazen ere, hiribilduaren ekonomiarako garrantzitsuena ontziolen hornikuntza izan zen dudarik gabe.

Egur ikatza egiteko txondorra

Jakina da Haroko Jaunak Plentziari fundazio agirian emandako pribilegioetariko bat Portugalete eta Bakioen artean baleak harrapatzeko baimena izan zela, seguruenik bertako arrantzaleak trebeak zirelako halako lanetan. Hortaz, nahiko agerikoa da Plentziako portuan ontziak egiten zirela 3. sektorearen eta arrantzaren beharretarako Erdi Aroaz geroztik. Eta hiribilduko 1508ko ordenantzetan agertzen dena irakurrita, argi dago nondik hartzen zen ontzi haien egiteko behar zen kalitate handiko egurra:

Yten, hordenaron e mandaron que por quanto los maestres que quieren haser las naos e nabyos mayores e menores en el astillero desta dicha villa, al tiempo que los quieren poner para haser pidan a esta dicha villa alguna ayuda que se les de para los dichos tales nabyos en el dicho monte Ysusquiça algunos arboles para haser madera.

Plentzian ahotz-aho eta belaunaldiz-belaunaldi heldu zaigu XVI. mendean hiru fragata bialdu omen zirela portutik Spainiar Itsas Armada Garaieziner... Badakigu ontzi guztiak ez zirela galdu ingelesen kontrako porrotean, eta Bilbora itzulita desastrearen berria ekarri zuena, auskalo Isuskitzako egur gogor eta onari esker itzuli ote zen, itzuli ere!

Zentzuzkoa da –eta argi dago halaxe dela– XV. eta XVI. mendeen ostean Plentziako ordenantzetan agertzen zirela egurraren mozketaren eta babesaren erregulaziorako emandako hainbat arau. Besteak beste, zehaztuta zegoen herriko biztanle bakoitzak har zezakeen egur kopurua eta, ordenantzetako lehenengo araua zuhaitzen mozketa debekatzeaz eta arautzeaz ari zen:

1508, 9 de octubre

Iten, hordenaron e mandaron que ningunos ni algunas personas de la dicha villa nin foranos extranjeros no sean osados de cortar nin rocar en el dicho monte Ysusquiça, ningund arbol verde que lleva fruto o no lleva.

Geroago, XVII. eta XIX. mendeen artean, Isuskitzako herri basoaren erabilera zegozkion arauak ordenantzetako bost ataletan batuta zeuden. Besteak beste, han aipatzen ziren ezkurren eta larreen erabilera erreklamazioak zirela eta, inguruko elizateekin, zeuzkaten liskarrak, Urdulizekin batez ere. Bertan adierazita zeuden halaber, egur mozketa eta herriko labeetarako otaren erabilera erregulatzen zituzten arauak. Era berean olagizonei, errementariei, ikazkinei eta

artzainei zegozkienak ere. Eta, nola ez, garaiko kontu liburueta oso argi azalduta agertzen zen arau horiek ez betetzeak zekarren isuna. Adibidez, 1.000 maravediko isuna zegokion Isuskitzako egurrez egindako ontziak saltzen zituenari. Izan ere, esportaziorako beste mendi batzuetako egurra erabili behar zuten nahitaez.

Plentziako behialako industriaren lekuko: Astillero plaza

rioz, eta horrek egurraren beharra apaldu egin zuen. Halere, Isuskitza inoiz baino beharrezkoagoa egin zitzaien Plentziari une hartan, 1833ko Gerra Karlistaren kausaz egindako zor potoloak ordaintzeko, eta, bihozmin handiz, errematean ipini zuen udalak basoa.

HISTORIA DE ISUSKITZA

Es de destacar el gran valor que Isuskitza ha tenido a lo largo de la historia como monte de propiedad pública, donado a la villa por don Diego López de Haro, como se indica en la carta puebla de 1299. Tal era su importancia para el aprovisionamiento de madera para la villa y anteiglesias aledañas, que el municipio se esforzó siempre en conservarlo y cuidarlo con esmero:

1484, julio, 6. Valladolid. Los Reyes Católicos otorgan otra carta de amparo a favor de la villa de Plencia en el pleito que mantiene con Pedro de Ybarra sobre la posesión del monte Isusquiza. 5.-14

Además de los distintos usos en los hogares de vecinos y artesanos, la buena madera de Isuskitza servía para las ferrerías, las carboneras y la industria de construcción de navíos de todo tipo en Plentzia hasta principios del s. XIX, momento en el que fue decayendo debido a diferentes causas que más arriba he citado. Pero incluso entonces, no tanto ya por los usos de su madera, Isuskitza fue esencial para la villa que, muy a su pesar, tuvo que vender el monte y solventar así las numerosas deudas contraídas a causa de las guerras carlistas.

Hay un dicho coloquial:

*"Plentzia, la Gallarda dio hombres y buques a la Armada².
Bilbao, cortés, solo dio tres.
Pero Portugalete, la cerrada, esa no dio nada"...*

Josune Rotaetxe Arrizabalaga (Tomasitzeren iloba)

² En referencia a la Armada Invencible.

Isuskitzako baso historiko-botanikoa

Desde septiembre de 2016 un grupo de voluntarios de Plentzia viene colaborando con la concejalía de Medio Ambiente para concretar una nueva gestión de los terrenos de propiedad pública que administra este Ayuntamiento, a día de hoy en estado de abandono y en riesgo de caer en el olvido. Uno de los proyectos iniciados es el **Bosque Histórico-Botánico de Isuskitza**.

Plentziako Udalak, guztira 15 hektareako hiru lur sail administratzen ditu, bestek beste, Isuskitza mendian, XIII. mendearen hiribildua fundatu zenetik haren kudeaketapean dauden herri basoen aztarna direnak.

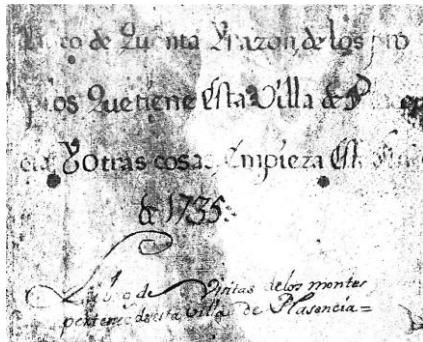

Isuskitza mendia soildu eta populatu berritan

Nabigazioa komunikaziorako eta garraiorako bide nagusia zen garai batean, itsasadarra, itsasora irekia eta nabigagarria, hiri berriaren ardatza zen. Ondoko elizateetik hartuta hiria osatzera pasatu ziren lurraldeak, itsasadar honen bi meandrok mugatzen dituzte. Itsasotik gertuen dagoenaren hegoaldeko magalean, enbatetatik ondo babestua, hiri gunea hazi zen. Aldi berean, Isuskitza mendia beste meandroak eratzen du, eta bertatik ateratako egurra maldan behera bideratzen zen erraz norabide desberdinan, harik eta itsasadarrarekin topo egin arte, garraio lana hartatik amaitzeko. Gure gizatiartutako geografiaren diseinu zuhur honek mendeetan frogatu zuen bere baliagarritasuna, hiriak bizi izan zuen arrakasta lekuko.

Isuskitza mendia, XIX. mendearen erdialdera arte herri jabegokoa izan zen, baina udalerriak lehen karlistadan egindako zorrei aurre egiteko partikularrei saldu zitzaien. Herri lurren salmenta honen zilegitasuna ezin onartuzkoa litzateke gaur egun, garaiko legeria lagun, agintariek euren kudeatze eskubidea jabetzarekin nahastu zutelako. 1908an Tafallako hiritarrek udalerriaren erdia baino gehiagoren itzulketa erdietsi zuten, baldintza horietan beretan saldutako herri lurrak zirela eta. Tafallaren kasuan legeztxe, Isuskitza mendiaren pribatizazioak haren magalak soiltzea eta erroturatzea ekarri zuen, baita baserri etxe berrien eraikuntza ere: “*la construcción de caseríos como epicentro de nuevos feudos*”³. Gure garai honetan iraultza berria gertatu da, nekazarien jardueraren ordez erabilera erresidentziala gailendu baita gaur egungo urbanizazioarekin.

³ ABELLA, IGNACIO: *Memoria del paisaje : pasado y futuro de un patrimonio común*, Libros del Jata, Bilbao, 2016.

Plentziako kontu liburua, 1735⁴

Lur sail nagusiaren 13 hektareek ekialdean Plentziako itsasadarra jotzen dute 105 m-ko xerrenda batean. Zati batean eukaliptuen landaketan erabilia izan ondoren, utzikeria egoeran dago orain mendi hau. Birsortutako eukaliptuek eta arkaziek, baita Panpa lezka bezalako espezie inbaditzaillek ere estaltzen dituzten *Tranpaerreka* magal aldapatsuak eta itsasadarraren ondoko malda apalagoko xerrenda estu batek hartzak eta erriberako landareak gordetzen ditu, baita jatorrizko haritz batzuen aztarna ere, haien betidaniko landaketaren lekuko.

I. Jardunaldi Ekologistak 2017ko udaberrian ospatu zirenetik, *Tranpaerrekan* hariztia berrezartzeari ekiteko egitasmoan interesa duten pertsonen talde bat osatu dugu, Plentziako herri lurretan kudeaketa berrirako hastapeneko egitasmoak zabaltzeko eta hobetzekoa asmoz, haien artean **Isuskitzako Baso Historiko-Botanikoa** izenekoa. Aldi berean lur sail honetan baso mindegia txiki baten sorrera sustatu zuen Udalak eta bertara aldatu dira Plentziako Herri Ikastetxean sortu ziren haritz kimuak, Lehen Hezkuntzako 3. mailako bi taldetako eta 4.eko beste bitako ikasleek ereinda eta zainduta, alegia, 10-11 urteko neska-mutilek. Mintegia Bihurtuz GKErekin batera egin da eta une honetan urtebeteko hamarka

Plentzia Hiriaren lehen Ordenantzak (1508) badakartzate jadanik agintarieki urtero bete behar zituzten egiteko asko, hiriaren lehengai iturri gisa zuen funtzaon Isuskitzako basoa mantentze eta hobetze aldera. XVIII. mendeko ordenanza berrikin baldintza zehatzagoak ezarri ziren: landatu beharreko zuhaitz motak, landaketen arteko distantziak, mintegien sorrera eta zaintza, birlandaketetarako tamainurik egokienak..., eta haietan iradokitzen zen gidoia segitzen saiatuko gara landatutako baso hora bera berrezartzeko herrikide guztien jabetza diren Isuskitzako sailetan.

Isuskitzako baso historiko-botanikoa eta mintegia

⁴ Libro de Quenta y razon de los propios que tiene esta villa de Plasencia y otras cosas. Empieza el año de 1735. // Libro de visitas de los montes pertenec[ido]s de esta villa de Plasencia.

haritz kimu daude han, ikastetxeen ereindakoak, baita adin bereko zenbait hagin, ereinotz eta lizar ere, *Bihurtuz-ek* emanak.

I. Jardunaldi ekologistak Goñiportalen

Ikastetxean sortutako kimuak

Mintegiari maiatzaren 21ean egindako bisita

Herri basora heltzeko modurik onena

Eukaliptu nahiz pinu landaketa intentsiboen ondorioz degradatutako lur sailetan apurka apurka zuhaitz autoktonoak berrezartzea, Euskal Herriko zenbait udalerritan gauzatzen ari den jarduera da, baita partikular batzuen ekinbidez ere, guztiak ere ahalegin horiek gizarte errentagarritasuna izango dutela sinistuta gogotsu ari direlarik. Isuskitzan geure historiarekiko esteka hari bat jarraitu nahi dugu eta, era horretan, herri basoetan hariztia berreskuratzea geure etorkizunean sinisteko beste modu bat dela erakutsi.

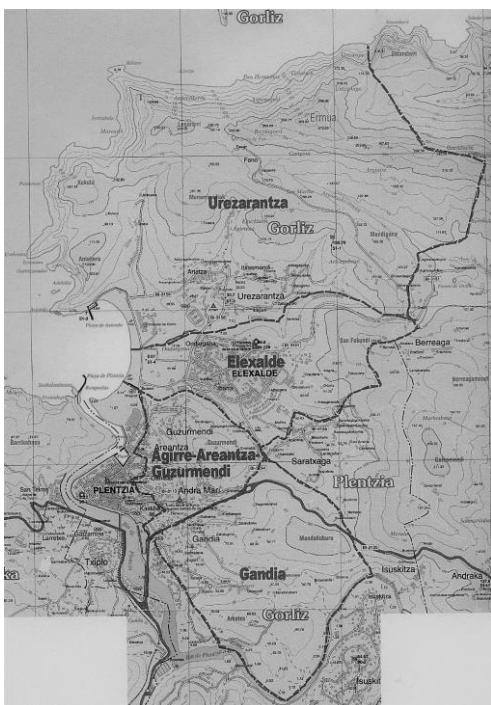
Jesús Serrano
(yatevereyateveo@gmail.com)

Gorlizko toponimia nagusia

Gorlizko toponimoez egin nahi den iruzkintxo hau, funtsean, 2016ko uztailaren 14an, Plentziako Historia jardunaldietan emandako hitzaldiaren atal baten euskarazko laburpena baino ez da izango. Han egon zirenentzat berri handiri ez, beraz, baina agian toponimiazale batek edo bestek eskertuko du hausnargaia...

Hasteko, zehaztu behar genuke zer ote den *toponimia nagusia* edo *makrotoponimia*. Honelako esapideak “adituek” sustatzen dituzte, esku artean dituzten kategoriak bereizte aldera baino areago, seguraski, beren burua horrenbeste ez dakitengandik bereiztearren. Nolanahi ere, kategoria horretan herri eta auzo izenak sartzen direla esan ohi da, eta kanpoan gelditzen dira, kontrara, toponimo txiki bezala, mendi, ibai, etxe, baso eta halakoien izenak. Ez da, nire ustez, bereizketa egokia. Ikuspuntu sozialago batetik onartuko nuke nik bakarrik *nagusi* / *txiki* bereizketa hori. Alegia, nire iritziz, toponimo nagusia izango litzateke erabilera lokaletik harago heltzen dena: herri barruko toponimoa baino gehiago, hortik kanpora ere erabiltzen dena.

Gorlizko auzo nagusiak

Hala ulertuta, toponimo nagusiak izango genituzke *Kantauri itsasoa*, *Pirinioak* mendilerroa, *Ebro* ibaia, *Mont Blanc* mENDIA, *Valle del Jerte* ibarra eta halakoak; toponimo txikiak lirateke, aldiz, Gorlizko *Arteagagoikoa* etxea, *Leontxueneko erreka*, *Agirregana* mENDIA, *Sanmartinbaso* artadia eta halakoak.

Filosofatzeari utzita, gaur plazara ekarri nahi ditugun leku izenak, Gorliz bera eta udalerriaren auzune nagusiak izendatzen dituzten toponimoak dira. Euskal Herriko hegoaldeko herrialdeetan, auzo ofizial gisara, INEk biztanleria entitate ofizial mailan onartzen dituenak izaten dira, hots, biztanleriaren errolda egitean aintzat hartzen diren horiek eta ez gainerakoak. Eta Gorlizen lau entitate ofizial daude: *Agirre-Areantza-Guzurmendi*, *Elexalde*, *Gandia* eta *Urezantza*. Lehenengoa, bistan denez, hiru azpiauzoz osaturiko entitatea da.

Azter ditzagun izenak.

Gorliz: gure elizatearen izenak amaieran duen -iz atzikia maiz agertzen da herri izenetan, baita gure eskualdean ere: *Fruiz*, *Gamiz*, *Laukiz*, *Lemoiz*, *Urduliz...* Adituek gaztelaniazko deitura patronimikoen amaieran ohikoa izaten den -ez atzikiaren euskal aldaera dela esan ohi dute. Penintsulako gainerako hizkuntzetan ere aurkitzen dira patronimiko horien aldaera propioak, hala nola katalanezko -is (*Ferrandis*, *Llopis*, *Peris*, *Sanchís...*) eta portugesezko -es (*Alves*, *Pires*, *Rodrigues*, *Soares...*). Berez patronimiko hitzak adierazi nahi duena da atzizki horren aurretik doana aitaren izena dela eta, besteak beste, hori erabiltzen zela pertsonak identifikatzeko. Ustezko jatorri horretarako lehen oztopoa, patronimikoen oinarrian dauden pertsona izenak igartzean datza, baina onomastika alorreko azken lanetan gero eta onartuago dagoen bide esplikatiboa da, gaur egun ezagunak ez badira ere, izen zaharren erreperiorioetan ia beti aurkitzen ditugulako pertsona izen horiek. Gorliz izenaren kasuan, bada izen latino zahar bat toponimoaren jatorria bete-betean esplika lezakeena: *Corlius*. Hasierako C- hotsa G- bihurtzea guztiz erregularra da, euskarak

latinotik hartu zituen hitz gehienetan halaxe gertatu zela badakigulako: *castellum* > *gaztelu*, *castanea* > *gaztaña*, *cellam* > *gela...* eta, beraz, *Corlius* > *Gorlius* ere guztiz normala litzateke. Ustezko *Gorlius* horren ondorengoa nahiz jarraitzailea, auzokidea... *Gorlicus* izango litzateke ‘el Gólico’ eta haren jabegoa ‘lo del Gólico’ *Gorlici* esango zen. Horretan egon liteke *Gorliz* izenaren jatorria: ‘la tierra, casa, propiedad... del Gólico’. Izen klasiko baten genitiboaren azalpen horren defendatzaile nagusia Julio Caro Baroja izan zen. Beranduago, Gólico horren moduko beste aukera bat hasi da aipatzen adituen artean. Jatorrizko *Corlius* horren eratorria *Corlinus izango litzateke, ‘el Corlino’. Eratorri horiek ezagunak dira izen sortzaile gisa: *Fausto* > *Faustino*, *Justo* > *Justino*, *Lucio* > *Luciano...* eta berdin *Corlio > *Corlino, gure ustezko oinarria ekarriko lukeena. Azken eratorri horren deklinazioak *Gorlinis eman zezakeen eta hortik helduko zen gaur egungo *Gorliz*. *Gorliniz > *Gorliz* jausi hori ere zeharo normala da euskaraz ez ezik, beste zenbait hizkuntzatan ere, eta bokal arteko -n- ahula desagertzen dela ikus daiteke gure inguruko beste leku izen askotan ere: *Fruniz* > *Fruiz*, *Lemoniz* > *Lemoiz*, *Sopelana* > *Sopela...*

Elexalde: euskarazko toponimoa da, *elexa* ‘eliza’ eta *alde* ‘hurreko, gertuko’ atalez osatua. *Eliza* hitza latinezko *ecclesia*-tik hartu zuen euskarak, eta hark lehenago grezierazko ἔκκλησία (ekklēsia)-tik. Hitzez hitz, *Elexalde*-k ‘elizaren ondoko alderdia edo auzoa’ esan nahi du beraz. Bizkaian oso ohikoa da *Elexalde* toponimoa, elizateetako auzo nagusiak izendatzeko. Bizkaiko *elexa* hitza da tradiziozkoa, estandarrean *eliza* erabiltzen bada ere. Latinez zeuzkan bokal guztiak izan zituen hasieran (*eleiza*), baina mendebaldeko hizkeretan -ei- diptongoak hurrengo txistukariaren bustidura eragin zuen (-z- > -x-) eta hortik heldu zen *elexa* aldaera. Beste hitz askotan gertatu zen fenomeno hori eta gaur egun antzeko bikoteak ditugu, bizkaiera-batua: (*leizar* >) *lexar-lizar*, (*areitz* >) *aretx-haritz*, (*aitz* >) *atx-haitz...* Leku izenetan eta deituretan oso emankorrak izan dira aldaera dialektalet horiek guztiak: *Lexarraga*, *Aretxabaleta*, *Atxuri...* (vs. *Lizarraga*, *Aritzabaleta*, *Aitzuri...*). Gurea bezalako toponimo bizkaitar bati, zalantzak gabe, lehen sailekoa dagokio, eta *Elizalde* edo antzeko erak estandarizatzailertzat baztertu behar dira hemen.

Gorlizko eliza nagusia, Elexalde auzoan

Agirre: auzoa izendatzeko, Andra Maria ermita dagoen lekuaren izen tradiziozkoa hobetsi da. Maiz auzoari berari *Andra Mari* esaten zaio, baina leku izenen ordez santu izenak erabiltzea, saihestu beharreko praktika da: lekuari *Agirre* esango diogu eta ermitari *Andra Maria*, edo *Agirreko Andra Maria* osoagoa nahi bada. *Agirre* izendapena asko errepikatzen da Euskal Herri osoan zehar eta *agertu* aditzean ikusten den erroarekin dago lotua. Esanahia ere bai. *Agirre* hitzak erraz ikusteko moduko lekuau dagoela edo, zerbaiten aurrean babesik gabe dagoela esan nahi du. Hortik datoz, adibidez, *Eguzkiagirre* ‘eguzkiak jotzen duela’, *Eizagirre* ‘haizeak jotzen duela’, *Iparragirre* ‘ipar haizeak jotzen duela’... Gorlizkoaren kasuan, han egon zen dorreari emango zioten izen hori, aldi berean itsasotik eta itsasadarraren goialdetik ikusgai zegoelako edo, beste era batez esanda, dorretik bi leku horiek eta untzien trafikoa ondo zain zitezkeelako. Entzun badaiteke ere, gauza frogatua da Agarre ahozko aldaera moderno samarra dela eta, beraz, izenak ez duela gar hitzarekin edo suteekin zerikusirik.

Areantza: hau ere oso hitz errepikatua da Euskal Herrian zehar lekuak izendatzeko. Bi osagai argi ditu toponimoak: *area* izena eta *-tza* atzizkia, ugaritasuna adierazten duena. *Area* hitza latinezko *arena*-tik hartua da eta gorago esan dugun bezala, bokal arteko *-n-* hotsa galtzea guztiz ohikoa zen. Hala ere, halako hitzei atzean beste zerbait gehitzen bazaie, hots hori berriro agertzea ez da arraroa (cf. *kanpai* > *kanpandorre*, *katea* > *katenbegi*...). Halaxe gertatzen da izen honekin, inguruko euskaldunek oraindik ere gaztelaniaz *Arenal* izenez ezagutzen zen auzoari *Areantza* esaten baitiote, eta ez estandarragoa litzatekeen *Areatza*. Nolanahi ere, horixe da haren esanahia, auzune hori guztiz urbanizatu baino lehen, itsasotik Guzurmendirako eremu guztia areazkoa zelako, hondartza alegia.

Guzurmendi: Koldo Mitxelenaren etimologiei segika, noizbait *gezura* ‘itsasoko ur gazia, itsas gatza’ hitzarekin azaldu nahi izan dugun arren, badirudi gehiago lotu behar dela jendea hizketan aritzera joan ohi zen toki bat izendatzearekin. Hots: *guzur*, ‘gezur’ eta *mendi* ‘gaina’ izango lirateke osagaiaik, ‘gezurrak kontatzeko menda’. Sarriegi ez bada ere, Euskal Herriko beste zenbait herrian aurkitzen ditugu *Guzurmendi*, *Guzurtegi*, *Guzurraretxa* eta halako leku izenak. Eta kasu guztietai izaten dira kotilleorako tradiziozko lekuak... Hortaz, pentsa liteke Gorlizko *Guzurmendi* aldea ere horretarakoxe bisitatu ohi zela. Ez da ahaztu behar lehengo denboretan, mendi horren magaletik joaten zirela, besteak beste, Gorliztik Plentziara, hondartzaino jaitsi ez, baina Ibarrondo erreka goragotik zeharkatuta, gaurko araztegiaren ondotik gora.

Gandia: oso toponimo bizia da, euskarazko ahoskeran *Gandi* esan ohi dena, amaierako bi bokalak batuz, eta gaztelaniaz maizenik *-s* amaiera gehituz. Ez da jatorri gardenekoa, baina adituek euskarazko *gan* ‘gain, goiko aldea’ hitzarekin erlazionatu ohi dute. Amaieran daraman *-di* (edo *-ti*) atzikaren esanahia ere ez da garbia, baina kokalekua adierazten duten hitzetan errepikatu ohi da euskaraz: *barren-barrendia*, *barru-barrutia*, *goien-goiendia*, *urrun-urruti*... Hortaz, pentsatzeko da ‘goiko alderdia’ edo antzeko zerbait esan nahi zuela.

Gandia, 1704ko etxe erroldan

Urezarantz: oso leku izen ederra da eta esanahiaren aldetik euskaldunentzat argia izan behar litzatekeena. Euskarazko egitura konplexua da ‘urez harantz dagoena’ esan nahi duena, alegia, ‘ura baino harago’. Auzo zabalaren kokalekua ezagututa, bistakoa da Elexaldetik begiratuta, hondartzara jaisten diren erreken beste aldera dagoela auzoa. Horrenbestez, hor aipatzen den *ura* Sertutxerreka eta Gazatza ibaitxoek osatzen duten lerroa izango litzateke. Urezarantz, ordea, lerro horretatik iparraldera dagoen guztia. Beste herri batzuetan badaude antzeko egiturako leku izenak, bai euskaraz (*Urazandi*) eta bai gaztelaniaz (*Allendelagua*).

Patxi Galé
Onomastika batzordea
Euskaltzaindia

Aportaciones etnográficas sobre Plentzia y las localidades limítrofes en los documentos de la Cofradía de Mareantes del Señor S. Pedro de la Villa de Placentia y Anteiglesias aledañas (1524-1870) (1ª parte)

Destacaremos algunos aspectos de interés etnográfico, entre los que contiene la documentación conservada de la Cofradía de Mareantes. Comenzaremos por los básicos de comunidad profesional, espacio y mentalidades. La Cofradía tuvo reconocimiento Real en 1524, aunque existía desde siglos antes, y se extinguió en 1870, cuando la ría no era navegable. La vida interna de la Cofradía estuvo rigurosamente reglamentada. Las ordenanzas más importantes fueron las de 1524, 1690 y 1791.

La comunidad profesional. El Gremio asociaba a todas las clases de hombres de mar: armadores, capitanes y pilotos, marineros de cubierta y maestranza, galafates y carpinteros. Unos estudiaban las ciencias náuticas, otros trabajaban las cubiertas y velamen y otros las artes de carpintería y calafateo.

Después de siglos de silencio documental sobre las condiciones laborales, en el 1789 revolucionario surgieron conflictos de salario y jornada de trabajo entre galafates-carpinteros y los capitanes-armadores. Los conflictos, sordos, sin actos de violencia física, se sucederían a lo largo del puerto, es decir, del muelle de la Ribera, entre el puente y "muelles"... La ría era el "vivero" de los marinos desde que eran chicos, como es hoy y ha sido siempre, y allí y en Txipio se amarraba, invernaba, y fondeaba para calafatear. La vida activa de la Villa era sobre el ajetreo de los barcos en la ría.

La vida de un hijo de Plentzia y aledañas (al margen del caserío) quedaba englobada en el seno de la Cofradía. Con diez años subían a bordo como criados y hacían de todo. Hacia los diez y seis o diez y ocho se consideraban ya marineros competentes y, según su profesionalidad, eran más o menos requeridos por los capitanes. En todo esto, siguiendo las pautas "inglesas", empíricas: si ha demostrado que vale, poco o mucho, para el trabajo a bordo.

Los carpinteros y galafates aprendían desde chicos en los talleres de la Ribera, a las órdenes del maestro de turno. A cierta edad pasaban exámenes de capacitación y, si los superaban, podían abrir su propio taller... o seguir obedientes en el que estaban. Los marinos de carrera aprendían las cuatro reglas de navegación, se enrolaban los veranos para practicar con doce o catorce años y durante los inviernos iban estudiando los cursos de la carrera, hasta sacar los diplomas de piloto, oficial, capitán.

El espacio de la comunidad. Cuando la Cofradía resume diciendo "aledañas" (que hoy nos suena mal, pero no en la época), se refiere a las anteiglesias vecinas que también "mojaban" en la ría de marea de Butrón, es decir, Barrika y Urduliz, Gorliz y Lemóniz, Gatika y Lauquíniz. En los ss. XVIII y XIX muchos hombres de mar de Sopelana, Berango y Algorta se integraron en la Cofradía para enrolarse en sus barcos y/o amarrar en la ría los de su propiedad.

España. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Archivo de la Real Chancillería de Valladolid. PLANOS Y DIBUJOS. DESGLOSADOS. 2

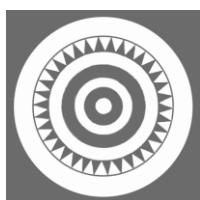
El puerto de amarre era el puente de piedra, que disponía de argollones. El puerto de mercancías usaba el largo arenoso de los actuales Paseos, llevando y trayendo en lanchas planas del barco a la orilla. Los muelles de construcción naval se instalaban al pie de las dos cuestas, del Consistorio y de la Magdalena, con sus fuentes abiertas. También se usaba como astillero la parte que va entre el puente y la casa torre del poeta Basterra, que era de los Butrón (se quejaban de los ruidos y trastos en la acera). Las carpinterías y herrerías (cada barco normal llevaba miles de clavos) estaban en la calle Barrenkale, a cierto nivel de las crecidas de la ría.

Gonzalo Duo
28.10.17, San Simón y San Judas,
comienzo del invierno en Euskal Herria

Plentziako toponimia ikertzeko beka / Beca para investigar la toponimia de Plentzia:

Plentziako Udalak udalerriko toponimia dokumentala jasotzeko beka baterako deialdia plazaratu berri du. Iragarkia: BAO, 20. zkia., 2018/01/29, II-305. Deialdia: www.plentzia.org (Albisteak).

El Ayuntamiento de Plentzia convoca una beca para la recogida de la toponimia documental de la toponimia del municipio. Anuncio: BOB, nº 20, 29/01/2018, II-305. Convocatoria: www.plentzia.org (Noticias).

Plasentia de Butrón Museoko Etnografia Taldea
Grupo de Etnografía del Museo Plasentia de Butrón

Plasentia de Butrón Museoa
Museo Plasentia de Butrón

Plentziako Udala
Ayuntamiento de Plentzia